

LA RENOVACIÓ PERIODÍSTICA A LA CATALUNYA DELS ANYS DE LA GENERALITAT REPUBLICANA

Josep Maria Casasús

Introducció

La represa del periodisme català en els anys recents de la transició democràtica s'esdevingué en unes condicions esquerpes i migrades. Sortíem de la foscor extrema dels temps de censura i de repressió de la premsa, i travessàvem una fase incerta, però esperançada, de reconquesta de les llibertats, en la qual quedaven legitimades totes les disfuncions i totes les errades. Els diaris, deien, «són el parlament de paper». I això, que era cert gràcies a l'ofici adquirit en les tècniques del «escriure entre línies», dificultava —i dificultaria encara durant molts anys— la normalització professional, presoners com érem de la forta influència de la política sobre la consciència dels periodistes i sobre la seva feina.

Les Facultats de Ciències de la Informació, per altra banda, s'havien bastit preferentment sota el predomini d'uns criteris teoritzans que s'emmirallaven en determinats aspectes —els aparentment «més nous»— del desplegament de la ciència de la comunicació a les universitats estrangeres. La docència i la recerca superiors respecte a aquestes matèries també es produïen en unes circumstàncies excepcionals que impediien una normalització plena dels nostres estudis, de manera que alguns camps del coneixement —els aparentment «més tradicionals»— quedaven bandejats.

Tot plegat va fer que el naixement del nou periodisme català es produís dins d'un clima d'ignorància de la nostra pròpia tradició professional. Una tradició caracteritzada, precisament, pel seu elevat grau d'innovació, d'imparcialitat i d'exigència tècnica. El marc periodístic, professional i acadèmic d'aquests darrers anys, mancat d'un relleu generacional normal, ha estat dominat alhora per les missions d'apologetica política partidista i pel mimetisme esnobista vers algunes manifestacions del periodisme forà.

La ignorància de la Universitat respecte a la tradició periodística que havia estroncat la guerra, la manca d'un sentit d'escola i d'un mestratge directe de les grans figures de la generació d'entreguerres, i també el poder de la publicitat

editorial, empenyien a utilitzar models d'ara que ens venien de fora, des de Tom Wolfe i Günter Wallraff fins a Francisco Umbral. La rica periodística catalana d'abans de la guerra, tan innovadora com la pedagogia o l'arquitectura catalanes del seu temps, ha restat fins avui pràcticament oculta.

L'obra professional modernitzadora d'alguns grans noms del panorama periodístic de l'època, com Xammar, «Gaziel», Pla, Soldevila, Gasch, Planes, Polo, «Tísner», Sentís, Foix, Sagarra, Cabot, Capdevila, «Sempronio», «Jorge Marín», Junoy o Brunet, que renovaren l'articulisme o la direcció de diaris, que desplegaren una brillant tasca com a corresponsals o enviats especials, o que conrearen amb encert el reportatge esportiu, la crònica de novetats, o el periodisme d'investigació, que ara sembla que tot just descobrim perquè ens ve de fora, era totalment oblidada. Es donava fins i tot la paradoxa que alguns dels models que anaven a manllevar havien begut en les fonts dels nostres clàssics del periodisme. Umbral, per exemple, ho ha reconegut respecte a Pla.

De fa temps, en el marc del Departament del Periodisme de la Universitat Autònoma de Barcelona, com també dins de la Societat Catalana de Comunicació i del Col·legi de Periodistes de Catalunya, es porten a terme iniciatives dirigides a omplir aquesta llacuna. El programa d'activitats intitulat «El Periodisme Català a la Segona República», organitzat entre el 6 i el 9 de febrer del 1989 del Departament de Periodisme de l'Autònoma, respon, en part, a aquest propòsit d'enllaçar la formació dels futurs professionals catalans de la comunicació amb l'esperit de progrés professional que va caracteritzar l'exercici periodístic a la Catalunya dels anys 30. Però, encara que no fos així, ens calia recuperar la nostra història immediata en aquest camp de l'acció social. En els grans centres d'estudi del periodisme a Alemanya i als Estats Units, l'anàlisi de l'obra dels clàssics de les respectives periodístiques és una disciplina ordinària —aquí l'anomenaríem «troncal»— dels plans d'estudi vigents. Una altra conseqüència del programa d'activitats que he comentat aquí és, doncs, contribuir al fet que l'ensenyament d'aquesta matèria entri també en la nostra programació docent i de recerca.

Trets renovadors en el periodisme català del anys 30

El periodisme català dels anys de la Generalitat republicana presenta un interès específic per dues raons principals: a) És el darrer punt de referència d'un periodisme català normalitzat: ofereix uns models excel·lents i genuïns abans de l'immens tall dels anys de la guerra, la censura i la repressió; lliga amb la nostra tradició nacional estroncada per l'ensulsiada del 1936-39. b) En el periodisme de la Segona República es donen mostres reeixides d'un gran periodisme modern, innovador i renovador, fenomen que en aquell mateix temps també es donava aquí en el camp de la pedagogia, de l'arquitectura o de la música.

Aquestes dues característiques comunes i generals a tota l'experiència periodística d'aquella època es concreten en els següents vessants i aspectes específics de l'exercici professional:

1. Maduresa de la primera generació de grans corresponsals i del periodisme informatiu o de notícies

Algunes innovacions en aquest camp concret havien començat a germinar uns anys abans, quan iniciaren la seva carrera professional els grans representants de la generació d'entreguerres: Agustí Calvet, «Gaziel», corresposnal en el París de la Primera Guerra abans d'accedir a la direcció de *La Vanguardia*, que transformaria en una gran diari informatiu, a començament del decenni dels anys 30; Josep Pla, corresposnal a Londres i a Berlín abans d'ocupar durant tota la Segona República el càrrec de corresposnal a Madrid de *La Veu de Catalunya*; Eugeni Xammar, viatger impenitent, còpsador de grans notícies internacionals, periodista d'agència, el millor cronista —segons Salvador de Madariaga— d'entre els que van cobrir la conferència de Stresa (1935); Andreu Nin, amb un «nas» especial —o amb fonts de informació privilegiades— que li havia permès, sovint, anticipar esdeveniments d'importància, com l'atemptat contra Sidonio Paes, a Portugal.

2. Aparició de les primeres mostres reeixides de periodisme d'investigació

Una de les variants més definidores del nou periodisme català que s'anava encetant en aquells anys era el que avui anomenem periodisme d'investigació.

El primer cas, en plena desclosa d'aquell període singular, fou el memorable cicle de reportatges de Carles Sentís sobre el «transmiserià», publicats en el setmanari *Mirador* (1932-33), que causaren un impacte sensacional a l'opinió pública catalana.

Irene Polo, una reportera agosarada i innovadora, va saber desplegar una tècnica pròpia d'interviu, que captava el personatge de manera sobtada, i va endinsar-se per les galeries de les mines de Sùria quan els minaires eren en vaga.

Poc abans d'anar-se'n en orris aquell moment professional excepcional es presentaren antològiques i representatives d'aquesta línia de treball professional exigent i coratjós. Són les d'Avel·lí Artís-Gener, «Tísner», i Josep Maria Planes a propòsit de totes les indagacions que emprengueren en relació amb l'assassinat dels germans Badia. Els treballs, publicats respectivament a *La Rambla* i a *La Publicitat*, anaven fins al fons de la qüestió, sense aturar-se. Aquest capteniment professional va comportar la mort violenta, en mans dels anomenats «incontrolats», del jove Planes.

3. Incorporació de la dona a les tasques periodístiques

Irene Polo, a *Imatges*, a *L'Opinió*, a *L'Instant*, a *La Rambla* i a *Última Hora*, és el cas destacat de dona lliurada totalment a una tasca eminentment professional com a periodista informativa, però cal no oblidar d'altres experiències femenines en aquella etapa de la nostra història professional, com és el cas de les protagonitzades per Rosa Maria Arquimbau, Maria Teresa Gibert, Maria Dolors Bargalló, Anna Murià, de manera tangencial o fugaç a diversos diaris; i els casos més estables de Llucieta Canyà (a *La Veu de Catalunya*) i Maria del Carme Nicolau (a *La Dona Catalana*) i, sobretot, el de Maria Luz Morales («Felipe Centeno»), aleshores l'única dona a la plantilla d'un diari, que escrivia sobre teatre, cinema i sobre

moda, però que va acabar de directora de *La Vanguardia* en els moments més delicats d'aquell decenni, els primers mesos de la Guerra Civil.

No hem d'amagar que molts anys abans ja s'havien enregistrat experiències de dones en el periodisme espanyol i català (Carmen Karr com a directora de *Feminal*; Dolors Monserdà de Macià, en el *Diari Català*; Regina Opisso de Llorens, a *Las Noticias*), però les d'aquell moment a la Catalunya republicana eren representatives d'un nou tarannà en aquest camp que la Guerra Civil estroncava com tantes altres coses, i que no es tornaria a recuperar fins molts anys més tard.

4. Modernització de l'articulisme amb l'experimentació de noves formes estilístiques i amb la incorporació de temàtiques considerades fins aleshores marginals

El fet de vincular la modernització periodística amb el creixement i l'hegemonia del periodisme informatiu no significa, tanmateix, que calgui oblidar els avenços que es donaven en línies professionals tradicionals, com és el cas de l'articulística, en qualsevol de les seves manifestacions i branques.

Un dels grans renovadors de l'articulisme català de l'època fou Carles Soldevila, el qual va aportar al periodisme català d'opinió l'estil lleuger i afinat de la crònica a la manera francesa, en contrast amb els mètodes rígids d'exposició de l'articulisme doctrinal que havien predominat sempre entre nosaltres.

Josep Maria de Sagarra, a *La Publicitat* i a *Mirador*, i Lorenzo Villalonga, a *Brisas* (revista editada a Mallorca), eren els exponents més representatius, per altra banda, de la renovació dels continguts, que amb ells s'ompliren de noves periodístiques sobre ambients esnobistes i cosmopolites, de l'evocació de modernitats, del món dels còctels i dels automòbils, dels esports elitistes o dels espectacles menyspreats (boxa, toros).

Sebastià Gasch, des d'una posició militantment avantguardista, va elevar en aquell temps a objecte d'atenció periodística manifestacions d'una sensibilitat popular moderna, com eren el jazz, el cinema, el circ, o el music-hall.

Josep Maria Planes, esperit inquiet, no sols va reeixir, com he dit, en el gran reportatge d'investigació, sinó que també en aquest camp es va arrenglar amb aquesta colla de modernitzadors. La mostra més reeixida que ens ha deixat d'aquest vessant de la seva personalitat professional és el llibre *Nits de Barcelona*, document imprescindible per conèixer aquella època.

Ja en plena Guerra Civil, Andreu Avel·lí Artís, «Sempronio», oferia una mostra de renovació amb la seva sèrie «L'accent de Barcelona» a la *Revista de Catalunya*, obra integrada per notes breus, però farcides d'informació, que donaven una visió diferent d'una gran ciutat en guerra.

5. Primers tractaments acurats del periodisme esportiu

El periodisme esportiu, iniciat a Catalunya de manera primerenca, amb figures excel·lents de l'especialitat com Narcís Masferrer i Josep Maria Co de Triola, arriba en els anys trenta a una brillant maduresa amb les experiències rellevants,

per la qualitat tècnica del seu tractament informatiu o per l'estil de redacció que hi empenen, de J. Elies Jucosa, «Corredisses», Lluís Aymamí Baudina, Antoni Vilà «Crítias» (boxa), Josep Maria Planes (ciclisme), Joaquim Ventalló i Xavier Regàs (futbol), o Carles Sindreu (tennis).

6. Culminació de les primeres línies de recerca científica sobre periodisme amb la desclosa de la gran escola hemerogràfica catalana

L'esplèndida tradició catalana en matèria d'hemerografia descriptiva i registral, potenciada de manera específica pel prestigi de l'Escola de Bibliotecàries, tan arrelada a les nostres recerques en aquest camp, arriba a una magnífica desclosa, en aquest període, precisament, amb la publicació de la monumental *Bibliografia Catalana. Premsa*, de Joan Givanel i Mas. El primer volum d'aquest treball fonamental sortia l'any 1931, i el darrer, molt significativament, en plena Guerra Civil, l'any 1937.

Per altra banda, Josep Maria Miquel i Vergés també treia l'any 1937 la primera aportació antològica de periodística: *La premsa catalana del vuit-cents*, primera pedra de l'edifici d'una mena d'estudis que fins ara no s'han recuperat, i dels quals disposen altres grans cultures periodístiques.

7. Germinació de tècniques i recursos propers a l'anomenat «nou periodisme»

Tot just acabada la Guerra Civil madurarien les formes del reportatge novel·lat, covades durant el període de la República. Obres com la *556 Brigada Mixta* d'Avel·lí Artís Gener, «Tísner», i, les *Unitats de xoc* de Pere Calders, fruit d'experiències directes en el combat, són ben representatives tantmateix d'un enfocament literari que més tard es faria famós quan Tom Wolfe, molts anys més tard, l'anomenaria «nou periodisme». (Val a dir que en la nostra pròpia tradició nacional s'enregistren antecedents d'aquesta solució literària en *Les presons imaginàries* de Pere Coromines).

Josep Pla, a *Destino*, en castellà, en la més immediata postguerra civil, desplegaria també fórmules en aquesta mateixa línia, com la sèrie d'articles basats en les seves converses amb un personatge imaginari, «la senyoreta Margot», la «moderna» noia de món dels ambients esnobs de l'estraperlisme.

8. Experiències de periodisme de ràdio

El creixement de la ràdio com a suport del periodisme rep en aquells anys republicans una formidable embranzida. Cal esmentar experiències reeixides en aquest camp, com la de Joan Alavedra, a Ràdio Barcelona, amb «El fet del dia», i la de Valentí Castany, a Ràdio Associació; i el brillant precedent de Joaquim Ventalló, amb la primera transmissió de futbol, l'any 1928.

El tarannà exigent dels joves periodistes de ràdio del temps de la Generalitat republicana només va tenir una continuïtat digna fora d'aquí en els anys de la immediata postguerra. El cas més excel·lent fou el de Josep Manyé («Jorge Marín»), amb les seves emissions en català i en castellà a la BBC de Londres.

9. Renovació i creació de nous mitjans

A banda la seva funció informativa, la ràdio com a mitjà de comunicació social excel·leix en aquells anys per les seves iniciatives en altres camps no estrictament periodístics. La mateixa organització de les emissores centrals, feta amb criteris innovadors i rigorosos per professionals competents i entusiastes, ho confirma: Jaume Torrents, a Ràdio Barcelona (fundada el 1923), i Teodor Garriga i Amadeu Serch (director d'emissions), a Ràdio Associació de Catalunya; així com l'acurada atenció pels continguts musicals, palesada pel fet que el primer director general de Radiodifusió nomenat per la Generalitat fos el músic Josep Fontbernat; i d'altres dades significatives, com la incorporació a Ràdio Associació de Catalunya, amb el càrrec de director artístic, del jove compositor Joaquim Serra, ja guardonat amb els premis Concepció Rabell i Sant Jordi de composició musical.

La ràdio dels anys de la República sabia conrear alhora els aspectes cultes i els aspectes populars. Un exemple de la primera línia de treball fou la revista *Catalunya Ràdio*, editada per Ràdio Associació, que publicava els programes (en hora catalana), eminentment musicals, de totes les grans emissores europees des d'Anglaterra fins a Rússia i Finlàndia. Un exemple del vessant popular era l'impacte formidable dels personatges infantils caracteritzats per locutors-ventrílocs: el «Miliu» de «Toreski» (Josep Torres), a Ràdio Barcelona (després de la Guerra Civil, Enric Casademon va tractar de reviure dificultosament l'experiment amb el «Pau Pi» i el «Paulinet») i el «Magnet Pelacanyes» de Josep Maria Terrassa (a Ràdio Tarragona).

La premsa, potser per afecte de la irrupció del mitjà radiofònic, també es va renovar substancialment. Un diari veterà com *La Vanguardia* es va situar en el primer lloc dels diaris de tot Espanya sota la direcció d'Agustí Calvet, «Gaziel». Josep Escuder, un periodista català format a Nova York, va introduir les formes del gran diari popular des de l'equip directiu d'*Última Hora*. *L'Instant* —diari vinculat a Ràdio Associació—, *La Rambla* —diari vinculat a Ràdio Barcelona—, *La Veu del Vespre* i *El Matí* foren altres iniciatives innovadores en la premsa d'aquells anys.

En el camp de les revistes es donaven també les experiències memorables de Just Cabot davant de *Mirador*, i de Carles Soldevila a *D'Ací i d'Allà*, revista paradigmàtica. Josep Maria Planes, amb la iniciativa frustrada d'Imatges, l'any 1930, va intentar importar el model de gran revista d'actualitat a l'estil del *Vu* francès, quan aquest període tot just s'encetava. El seu model no va reeixir però segur que va influir en tots els altres.

Els trets determinants de la premsa s'aquells anys han estat definits pels professors Josep Lluís Gómez Mompert i Enric Marín a «Elements per a una caracterització de l'inici de la premsa diària de masses». Narcís Clotet, en una recerca de doctorat, ha descrit, a través de l'anàlisi hemerogràfica, alguns dels factors identificats per aquell treball capdavanter: irrupció en els continguts dels nous universos de la cultura popular (notícies i comentaris de cinema, ràdio, jazz); un disseny avançat que assumia el concepte de portada-aparador amb molts elements icònics i crides d'informacions ampliades a l'interior; la introducció de formes de titulació moderna; un tractament dels textos on apareixen els primers

«leads» i d'on s'elimina progressivament l'antiga redacció taquigràfica, que queda limitada a les sessions parlamentàries i a les declaracions de personatges.

10. Consolidació del fotoperiodisme

La competència intuïda de la ràdio informativa encara incipient i la millora del material fotogràfic acceleraren en aquells anys l'esclat d'una gran escola catalana de fotoperiodisme, representada pels Merletti (*El Correo Catalán*), Sagarra (*La Vanguardia*), Brangulí (*Diario de Barcelona*), Carlos Pérez de Rozas Masdén i Josep Badosa (*El Día Gráfico*), i pel mític Agustí Centelles, amb les seves composicions de guerra per a *La Vanguardia*, obtingudes amb una de les primeres Leica, la càmera lleugera del moment.

11. La influència estrangera

La Guerra Civil va suposar, en aquest camp, l'arribada a Catalunya d'alguna figura capdavantera del periodisme forà, com és el cas del fotògraf Robert Capa i del reporter Ernest Hemingway, que establiren contactes professionals amb molts periodistes d'aquí. Els fruits d'aquesta influència, i sobretot dels esforços de renovació fets per la nostra gent en els anys de la República, no es van poder aprofitar, dissortadament. La por i la repressió de la postguerra, amb lleis de premsa totalment restrictives i amb «depuracions» professionals, escapçarien qualsevol brot de continuïtat en la tradició de modernització periodística que era tan pròpia de la nostra cultura nacional.